

Anna Iwanicka-Maciura, *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, ss. 221

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2017.041>

*Nie tęsknij za równowagą prostacką!
Lepiej bądź niezrównoważony, zanim zdobędziesz
swym świadomym wysiłkiem równowagę
na wyższym poziomie!*
Kazimierz Dąbrowski¹

Monografia zatytułowana *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej* wyszła spod pióra Anny Iwanickiej-Maciury, która z zawodu jest pielęgniarką, biologiem, a przede wszystkim doktorem nauk humanistycznych i adiunktem na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego. Już na samym wstępie dostrzegalna jest interdyscyplinarność zainteresowań badawczych autorki, co przejawia się w publikacji będącej przedmiotem mojej analizy i refleksji.

Anna Iwanicka-Maciura podjęła się niezwykle żmudnej pracy zrekonstruowania, przeanalizowania, a następnie porównania światopoglądu myślicieli z różnych dziedzin nauki: filozofii, pedagogiki, psychologii i medycyny. Badaczy tych połączyła jedna i przede wszystkim zasadnicza wspólna cecha, a mianowicie afirmowanie higieny psychicznej, a co za tym idzie poszanowanie każdego indywidualnego człowieka, akceptacja odmienności, zwrócenie uwagi na moralną odpowiedzialność w odniesieniu do wszelkich zaburzeń psychicznych czy zmartwień egzystencjalnych. Zaskakująca, ale i zajmująca wydała mi się analiza wywiadu środowiskowego, przeprowadzonego w Domu Pomocy Społecznej dla Osób Chorych Psychiczenie i Niepełnosprawnych Umysłowo w Jarosławiu, którą autorka zamieściła na zakończenie swo-

¹ A. Iwanicka-Maciura, *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 208.

jej pracy w formie aneksu. Anna Iwanicka-Maciura załączyła również Kartę Zdrowia Psychicznego autorstwa Kazimierza Dąbrowskiego, która określa zasady i zadania higieny psychicznej².

Monografia składa się z sześciu rozdziałów, przedstawionych chronologicznie: *Polska szkoła higieny psychicznej*, *Filozofia zdrowia psychicznego*, *Człowiek w ujęciu twórców polskiej szkoły higieny psychicznej*, *Poglądy polskich myślicieli nawiązujących do higieny psychicznej*, *Wartości indywidualne postulowane na gruncie higieny psychicznej*, *Wartości społeczne i polityczne sformułowane na gruncie higieny psychicznej*. Najbardziej interesujące wydają się rozważania i zgłębienie fenomenu filozofii zdrowia, który stanowi wykładnię światopoglądową takich uczonych, jak: Kazimierz Dąbrowski³, Maria Grzegorzewska⁴, Maria Grzywak-Kaczyńska⁵,

² Ibidem, s. 220.

³ Kazimierz Dąbrowski (1902–1980) stworzył w Polsce koncepcję higieny psychicznej oraz dezintegracji pozytywnej. Był pomysłodawcą utworzenia takich organizacji, jak: Instytut Higieny Psychicznej, działający w latach 1935–1949, Wyższa Szkoła Higieny Psychicznej w Warszawie, działająca w latach 1945–1953, Sanatorium Neuropsychiatrii Dziecięcej w Zagórzcu, które powstało w 1939 roku, Ośrodek Higieny Psychicznej dla Ludzi Zdrowych, funkcjonujący w latach 1977–1980. Najważniejsze dzieła Dąbrowskiego to: *Zdrowie psychiczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985; *Dezintegracja pozytywna*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1977; *Co to jest higiena psychiczna*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1962.

⁴ Maria Grzegorzewska (1888–1967), założycielka Instytutu Nauczycielskiego i Pedagogiki Specjalnej w Polsce. Była redaktorem czasopisma „Szkoła Specjalna”. Główne dzieła: *Studium na temat rozwoju uczuć estetycznych: badania z zakresu estetyki eksperymentalnej prowadzone wśród uczniów szkół brukselskich*, przeł. Halina Lubicz-Trawkowska, [red. Monika Bielska-Lach, Hanna Cieśla], Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2012; *Listy do młodego nauczyciela: cykl I – III*, Wyższa Szkoła Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa 1996; *Pedagogika specjalna: skrypt wykładów*, Państwowy Instytut Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 1968.

⁵ Maria Grzywak-Kaczyńska (1886–1979), zasłużony polski psycholog. W czasie okupacji wojennej pracowała w Studium Higieny Psychicznej i Psychologii Stosowanej w Zagórzcu pod Warszawą, pracowała również w Instytucie Higieny Psychicznej. W latach powojennych pracowała w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Była kierownikiem Katedry Psychologii Eksperymentalnej. Współredaktor czasopism naukowych: „Problemy Psychoterapii Dzieci i Młodzieży” i „Zdrowie Psychiczne”. Zob. A. Iwanicka-Maciura, *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2015, s. 61. Główne dzieła Grzywak-Kaczyńskiej: *Erotyka w aspekcie zdrowia psychicznego: praca zbiorowa*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1985; *Psychologia dla każdego*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1975; *Zdolność do uczuć wyższych a prawidłowy rozwój psychiczny*, Państwowy Instytut Higieny Psychicznej, Warszawa 1947.

Julian Aleksandrowicz⁶, Stefan Baley⁷, Andrzej Szyszko-Bohusz⁸, Tadeusz Kielanowski⁹, Antonii Kępiński¹⁰, Włodzimierz Sedlak¹¹, Henryk Skolimowski¹², Jerzy Grotowski¹³.

Zaprezentowani pokrótce przeze mnie myśliciele w sposób jednoznaczny odnosili się do zdrowia psychicznego, gdyż traktowali je holistycznie i wielopłaszczyznowo. Kępiński krytykował osobowość psychopatyczną, tzw. ludzi silnych, którzy przejawiają skłonności do konformizmu, despotcji, zachowań egoistycznych i autorytarnych. W po-

⁶ Julian Aleksandrowicz (1908–1988) ukończył studia medyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim. Profesor krakowskiej Akademii Medycznej i kierownik III Kliniki Chorób Wewnętrznych, następnie prowadził Klinikę Hematologiczną. Zajmował się ekologiczną profilaktyką białaczek i chorobami cywilizacyjnymi. Główne dzieła: *Kartki z dziennika doktora Twardego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001; *Sumienie ekologiczne*, „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1988; *Studia medyczne a etos zawodu lekarza*, Akademia Medyczna, Kraków 1987.

⁷ Stefan Baley (1885–1952), polski psycholog. Należał do szkoły lwowsko-warszawskiej. Był kierownikiem Katedry Psychologii Wychowawczej na Uniwersytecie Warszawskim. Główne dzieła Baley: *Drogi samopoznania*, Wiedza–Zawód–Kultura, Kraków 1947; *Psychologia wychowawcza w zarysie*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967; *Wprowadzenie do psychologii społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1961.

⁸ Andrzej Szyszko-Bohusz ukończył pedagogikę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Twórca pedagogiki holistycznej, która jest nauką interdyscyplinarną: obejmuje pedagogikę, filozofię i psychologię. Główne dzieło Szyszko-Bohusza: *Pedagogika holistyczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1989.

⁹ Tadeusz Kielanowski (1905–1992), polski lekarz i pomysłodawca Telefonu Zaufania. Główne dzieła Kielanowskiego: *Rozmyślenia o przemianianiu*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980; *Wybrane zagadnienia z etyki i deontologii lekarskiej*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1980; *Odpowiedzialność uczonych: dylemat współczesnej nauki*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1970.

¹⁰ Antonii Kępiński (1918–1972), twórca psychiatrii aksjologicznej. Cenił humanitarne i dialogiczne podejście do pacjenta. Badał syndrom KZ, czyli stres pourazowy występujący u osób, które przeżyły obozy koncentracyjne. Twórca koncepcji metabolizmu informacyjnego oraz energetycznego. Główne dzieła Kępińskiego: *Lęk*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2004; *Refleksje oświęcimskie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2005; *Schizofrenia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2015.

¹¹ Włodzimierz Sedlak (1911–1993), ksiądz i naukowiec. Stworzył elektromagnetyczną teorię życia, bioelektronikę. Główne dzieła Sedlaka: *Wprowadzenie w bioelektronikę*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1988; *Życie jest światłem*, Continuo, Radom 2004; *Homo electronicus*, Wydawnictwo Continuo, Radom 2005.

¹² Henryk Skolimowski, polski filozof i twórca ekofilozofii. Główne dzieła Skolimowskiego: *Filozofia żyjąca: eko-filozofia jako drzewo życia*, przeł. J. Wojciechowski, „Pusty Obłok”, Warszawa cop. 1993; *Medytacje o nędzach cywilizacji technicznej i o blaskach życia ludzkiego*, Odnova, Londyn 1979; *Nadzieja matką mądrych*, Akapit Press, Łódź 1993.

¹³ Jerzy Grotowski (1933–1998) był reżyserem i znawcą teatru, a także pełnił funkcję dyrektora Teatru Laboratorium we Wrocławiu.

dobnym tonie wypowiadała się Maria Grzegorzewska, twierdząc, że zdrowie psychiczne stanowi pewną zdolność do rozwoju i twórczej pracy nad samym sobą. Bardzo ważne w tym kontekście jest pojęcie wartości. Kępiński i twórczyni pedagogiki specjalnej jawnie wypowiadali się o aspekcie aksjologicznym człowieka, który wpływa na jakość relacji interpersonalnych, ale i na tożsamość indywidualnej osoby niezależnie od deficytów psychicznych i fizycznych¹⁴. Maria Grzywak-Kaczyńska również uważa, że interakcje z ludźmi są fundamentem wszelkiej działalności człowieka w świecie. Osobowość człowieka nie rozwija się jedynie dzięki samoświadomości, wewnętrznej autorefleksji, a poprzez pozytywne odniesienie do otaczających osób i samowychowanie¹⁵. Julian Aleksandrowicz sądzi, że zdrową osobowość cechuje odpowiedzialność i sumienie ekologiczne, dzięki któremu człowiek poszerza troskę i dojrzałość moralną. Stefan Baley zwraca się w stronę osobowości uspołecznionej, gdyż bez więzi społecznych psychika człowieka stanowi martwą i nienaturalną abstrakcję¹⁶. Autorka publikacji odnosi się również do koncepcji relaksacyjnej Andrzeja Szyszko-Bohusza. Pedagog ten jako zwolennik pedagogiki holistycznej, wychodzi z założenia, że higiena psychiczna rozwija się poprzez wprowadzenie racjonalnego relaksu, odpoczynku i odprężenia oraz zdystansowania wobec własnych niedoskonałości i pracy zawodowej. Codzienna relaksacja może doprowadzić do oczyszczenia umysłu z nadmiaru stresogennych elementów, a także wywołać spokój emocjonalno-duchowy. Jest to możliwe również w medycynie, gdy lekarze częściej będą traktować pacjentów przez pryzmat holistycznej całości, a nie jedynie w sposób fragmentaryczny, lecząc wyłącznie skutki, a nie przyczyny chorób. W związku z tym Tadeusz Kielanowski proponuje odnosić się do drugiego człowieka jak do niepodzielnej jedności psycho-fizycznej¹⁷. Zdaniem Antoniego Kępińskiego życie psychiczne człowieka nie jest oderwane od ciała i aspektu duchowego. Ukończył on studia medyczne, ale wdrażał w życie cechy psychiatrii humanistycznej. W koncepcji bioelektronicznej Włodzimierza Sedlaka dostrzegamy elementy integrujące psychikę i cielesność człowieka. Człowiek współczesny zamiast zwracać się w kierunku swojego wnętrza, wybiera uzewnętrznianie się, ignorując przy tym potrzeby ducha. Henryk Skolimowski proponuje dodanie do tych rozważań pojęcie świadomości ekologicznej, która opierałaby się na takich elementach, jak: postawa holistyczna, jakość relacji interpersonalnych, rewerencja (wgląd empatyczny i poszanowanie), postawa uczestnicząca,

¹⁴ A. Iwanicka-Maciura, *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej*, s. 31–35.

¹⁵ *Ibidem*, s. 36.

¹⁶ *Ibidem*, s. 37–40.

¹⁷ *Ibidem*, s. 40–43.

jako przeciwstawienie stechnicyzowanej egzystencji (która jest atomizująca, ilościowa, sekularystyczna, obiektywna, mechanistyczna, alienująca). Twórca Teatru Laboratorium Jerzy Grotowski podkreśla, że dzięki poznawaniu innych ludzi, w akcie spontanicznych zachowań, rodzi się samopoznanie, samodoświadczenie i samowiedza. Wówczas człowiek przestaje być taki „pokawałkowany”¹⁸.

Zasadnicze wydaje się również pojęcie wartości indywidualnych wprowadzone przez Annę Iwanicką-Maciurę, która na bazie poglądów wskazanych już badaczy analizuje takie oto pryncypia: ideały, rozwój wewnętrzny, poczucie więzi z ludzkością, empatia, perfekcjonizm i akceptacja siebie. Te pryncypia aksjologiczne stanowią części składowe zachowania pozytywnej, ale i dającej poczucie bezpieczeństwa higieny psychicznej. Najważniejszą wartością jest – moim zdaniem – akceptacja siebie, ponieważ jak podkreśla Malcolm Godwin: „Akceptacja jest pierwszym i jednocześnie ostatnim krokiem do odnalezienia siebie”¹⁹. Interesujące jest także nawiązanie do wartości społecznych i politycznych, które mają zostać sformułowane na gruncie higieny psychicznej. Iwanicka-Maciura opisuje zasadę holistyczną, która deprecjonuje fragmentaryczną wizję człowieka i jego więzi ze światem. Kładzie również nacisk na pacyfizm, czyli sprzeciwianie się działaniom wojennym, agresywnym i pełnym przemocy i jako przykład podaje przede wszystkim działania Mahatmy Gandhiego, który stosował się do zasady *ahimsy* (niestosowanie przemocy). Podrozdział publikacji zatytułowany *Wzorce zawodów* niesie za sobą istotne zadanie i rolę, jakim powinien sprostać dobry nauczyciel, pedagog i wychowawca. Konstruktywny i rozumiejący oraz autentyczny nauczyciel powinien mieć cechy psychoterapeuty (zdaniem Dąbrowskiego, Szyszko-Bohusza i Grzywak-Kaczyńskiej). Za kluczowe w tej monografii uznają wprowadzenie podrozdziału *Projekty reform społeczno-politycznych*. Kazimierz Dąbrowski uważa, że charakter polskiej kultury ulega negatywnym przewartościowaniom. Destrukcyjne cechy polskiego charakteru przejawiają się głównie w akceptowaniu niekompetencji pracowników, w zachowaniach lekkomyślnych, warcholskich, w powierzchowności interakcji i klikowości, czyli działaniach w obrębie pewnej grupy społecznej hołdującej wspólnemu interesowi²⁰. System nauczania należy przeformułować z edukacji kontenerowej na heurystyczną, o czym wspominał Julian Aleksandrowicz. Oznaczałoby to przejście z czystej faktografii na edukację sposobów rozwiązania problemów. Włodzimierz Sedlak rów-

¹⁸ Ibidem, s. 43–49.

¹⁹ M. Godwin, *Kim jestem? 101 Dróg do odkrycia siebie*, Warszawa 2001, s. 101–102, w: A. Iwanicka-Maciura, *Antropologia filozoficzna w ujęciu polskiej szkoły higieny psychicznej*, s. 146.

²⁰ Ibidem, s. 187.

nież zaznacza, że nowa edukacja powinna być powiązana z interdyscyplinarną wiedzą, by tworzyć nowe syntez²¹.

Warto przeczytać publikację Anny Iwanickiej-Maciury i przemyśleć treści w niej zawarte. Przytoczeni naukowcy i badacze mogą uświadomić czytelnika, że esencja interakcji społecznych, ale też politycznych wynika z moralnej akceptacji inności ludzi nas otaczających. Polska szkoła higieny psychicznej to nie tylko Kazimierz Dąbrowski z teorią dezintegracji, dzięki której człowiek ma możliwość wspinania się od niższych form rozwoju do tych wyższych i samoświadomych, choć droga ta jest przepelniona wzmożoną pobudliwością, nerwowością, chaosem, lękiem, niestabilnością, brakiem integralności w obrębie struktur psychicznych.

„Opracowanie i wprowadzanie w życie (w wychowanie) zasad i metod obiektywizacji funkcji uczuciowych i popędowych oraz hierarchii wartości jest jednym z podstawowych warunków autentycznego wychowania człowieka”²².

Myśliciele z dziedzin psychologii, filozofii, pedagogiki i medycyny wprowadzają czytelnika w rzeczywistość, w której znajdują się skomplikowane, ale i zróżnicowane oraz pełne życzliwości zależności między pacjentem a lekarzem, między pedagogiem a uczniem, między osobą przychodzącą na terapię a psychoterapeutą. Warto zwrócić uwagę na to, że przytoczeni przeze mnie myśliciele charakteryzują się postawą rozumiejącą, współodczuwającą i zawieszającą bezpodstawne sądy moralne i wartościujące. Uważam, że zachowanie empatyczne, pragnienie wczuwania się w stany psycho-emocjonalne innych ludzi stanowi obecnie zasób deficytowy, albowiem niebagatelną cechą później nowoczesności jest stopniowy zanik wspólnotowości i więzi społecznych, co jest powodem stopniowego wyobcowania i powolnego „uśmiercania” dyspozycji odpowiadających za dialog międzyludzki i współistnienie. Dlatego tak istotne wydaje mi się dążenie do pielęgnacji konstruktywnego charakteru w człowieku i rozwijania cnót moralnych. Natasza Szutta stwierdza, że etyka cnót²³ odzwierciedla się w człowieku w pewnych okolicznościach i wydarzeniach egzystencjalnych. Nie odnosi się do charakteru powinnościowego, tylko do sytuacyjnego, co nie wiąże się z relatywizmem etyczno-aksjologicznym i ze stwierdzeniem, że człowiek i jego środowisko zewnętrzne nie jest jednoznacznie zdefiniowane, a nieprzezwane poddawane jest reinterpretacji i „hermeneutykacji”.

Należy sięgnąć po tę publikację chociażby dlatego, że z jednej strony przedstawia poglądy myślicieli, którzy byli i nadal pozostają osobami

²¹ Ibidem, s. 189.

²² Ibidem, s. 220.

²³ Zob. N. Szutta, *Status współczesnej etyki cnót*, „Diametros”, nr 1, wrzesień 2004, s. 70–84.

o nietuzinkowym zmyśle moralnym, scalonej i konstruktywnej tożsamości i określonym systemie wartości, a z drugiej poprzez załączoną w aneksie biografię osób chorych autorka konfrontuje czytelnika z aktualnymi problemami osób z zaburzeniami i chorobami psychicznymi, a także egzystencjalnymi, których często dotyka ekskluzja społeczna. Zjawisko to powinno doprowadzić do sytuacji namysłu na indywidualnym zmysłem moralnym i wrażliwością społeczną.

Aleksandra Kondrat
Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń
e-mail: moskwa.ros@gmail.com